

НОМІНАЦІЇ ВЕСНЯНИХ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИХ ПІСЕНЬ УКРАЇНЦІВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті авторка основну увагу зосередила на питанні номінації весняних календарно-обрядових пісень українців. За основу взято регіональний аспект з метою виокремлення та узагальнення як домінуючих назв, так і тих, що побутують лише в окремих місцевих локусах.

Ключові слова: номінація, весняні пісні, регіон, термін.

Український фольклор у своїй сукупності становить єдину цілісну систему, потужний пласт якої займає весняна обрядова поезія.

Весняні свята і обряди, а також пісні, що їх супроводжують, стосуються тієї галузі духовної культури, у якій виявляється специфіка, властива етносові. Зважаючи на це, дослідження їх виникнення, становлення, розвитку, реконструкції, переосмислення чи зникнення у побуті українців є одним із ключових завдань сучасної української фольклористики.

Серед пісень календарного циклу весняні вирізняються особливістю поетичних текстів та їх варіантів, розмаїттям наспівів, багатством і різноманітністю дій, що їх супроводжують. Весняні календарно-обрядові пісні – надзвичайно давній пласт народного мистецтва, важливий складник культурної спадщини українського народу. Своїм корінням вони сягають у епоху слов'янської історії. На цих ранніх стадіях свого розвитку весняні пісні народжувалися як магічний засіб впливу на сили природи, оскільки у давніх слов'ян рік починався весною. Тому на початковому етапі і впродовж довгого періоду весняні пісні виконували магічну функцію, і лише згодом набули естетично-розважальної.

У ході опрацювання набутоків українських та зарубіжних учених XVIII – початку XX ст. помічено, що систематичне вивчення весняної календарної обрядовості починається з першої половини XIX ст. Значний поступ у справі дослідження цього пласту фольклору зробили вчені, серед яких – Зоріан Доленга-Ходаковський, Михайло Максимович, Амвросій Метлинський, Микола Маркевич, Каленик Шейковський, Павло Чубинський, Яків Головацький, Володимир Гнатюк, Філарет Колесса, Олександр Потебня, Олексій Дей, Віра Соколова, Олекса Воропай, Степан Килимник, Микита Толстой, Людмила Виноградова, Тетяна Агапкіна, Роман Кирчів, Юрій Климець, Віктор Давидюк, Олена Чебанюк, Єлизавета Рижик.

Серед сучасних досліджень весняних календарних пісень вагоме місце посідають розвідки Віктора Давидюка, Корнелія Кутельмаха, Олександра Курочкіна, Пилипа Шайди, Євгена Луня, Зоряни Марчук, Юрія Рибака, Миколи Давидюка, Ольги Харчишин, Галини Василькевич, Галини Сокіл, Орісі Голубець, Олени Білик, Надії Кравчук та інших.

Дослідження українського весняного календарно-обрядового фольклору дає підстави стверджувати про неоднакову збереженість тих чи інших назв у різних місцевостях етнографічної території українців, різний ступінь їх

поширення та побутування, неоднакову участь населення певного регіону у творенні й поширенні жанрових різновидів весняних обрядових пісень.

Тематичне розмаїття весняної календарної поезії зумовило розмаїття їх номінантів, а відповідно – і номінацій. З текстів весняних пісень стає очевидним, що вони можуть стосуватися різних пір календарного циклу, а тому можуть мати й різні назви в різних регіонах.

Початок виконання весняних пісень у різних місцевостях припадає на різний час.

На думку митрополита Іларіона «від Запустів співають особливі ритуальні пісні, т. зв. веснянки... Це – власне, заклинання весни, щоб скоріше прийшла, що супроводиться магічними діями та танками»¹.

Михайло Грушевський, описуючи традиції Київщини, свідчить, що тут у день Сорока мучеників (9 березня за ст. ст.) пекли з тіста птахів-жайворонків. Діти, разносячи їх селом, співали веснянки².

Основою весняних обрядових дій вважав пісню-привітання Леонід Білецький. Цю привітальну пісню, за його спостереженнями, співають виключно на Великдень. А на Зелені свята дівчата в лісі влаштовують різні забави – справляють гаївки, граються, співають пісні³.

Михайло Грицай, орієнтуючись головню на традиції центральної України, як і Михайло Грушевський, пише, що веснянки починали співати здебільшого дев'ятого березня⁴.

Михайло Максимович, досліджуючи весняний цикл обрядодійств Лівобережної України, зауважив: «Дівчата, поспішивши відповітися ще на другому тижні посту, вечорами виходять на вулицю або на інше просторе місце привітати весну своїми дзвінками веснянками»⁵.

Віра Соколова, відзначивши на основі літературних джерел, що в Україні веснянки і гаївки в багатьох місцях співали ще на початку ХХ ст., пов'язала їх виконання із звичаєм водити хороводи. При цьому також зауважила, що співати весняні пісні починали в різний час. На території України їх виконували від ранньої весни аж до Зелених свят – Трійці⁶.

На Західному Поділлі, Опіллі та Прикарпатті на означення пісень весняного циклу більш вживаним є термін «гаївка». Щоправда, тут ці обрядові пісні, як зазначив Володимир Гнатюк, виконувалися виключно в часі великодніх свят. Однак сам учений паралельно вжив і назву «веснянка», вважаючи, що між цими двома жанрами вододілу немає, хоча, веснянку співають цілу весну, а гаївку – лише на Великдень⁷. Тож не кожен веснянку можна зарахувати до гаївок, хоч кожна гаївка може вважатися веснянкою.

¹ Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – Вінніпег, 1981. – С. 281–282.

² Грушевський М. Історія української літератури: У 6 т. 9 кн. – Т. 1 // Упоряд. В. В. Яременко; Авт. передм. П. П. Кононенко; Приміт. Л. Ф. Дунаєвської. – Київ, 1993. – С. 196.

³ Білецький Л. Історія української літератури. – Авгсбург, 1947. – Т.1. Народна поезія. – С. 74, 80–81.

⁴ Грицай М., Бойко В., Дунаєвська Л. Українська народнопоетична творчість. – Київ, 1983. – С. 28.

⁵ Максимович М. Дні та місяці українського селянина. – Київ, 2002. – С. 32.

⁶ Соколова В. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и беларусов, XIX – начало XX в. – Москва, 1979. – С. 76–78.

⁷ Гнатюк В. Гаївки // Матеріали до української етнології. – Львів, 1909. – Т. 12. – С. 2.

На Поділлі виконання гаївок та ягілок (від назви весняних пісень і хороводів) пов'язували з пробудженням землі від зимового сну, з появою першого листа на деревах, а завершувався цей пісенний масив парубочою «дзвіницею». На цю особливість вказали Анатоль Свидницький («Великдень у подолян»)⁸, Кирило Шейковський, а згодом цей пісенний масив описав Олександр Курочкін⁹.

За спостереженням К. Шейковського, у різних місцевостях Поділля у ХІХ ст. гаївки тривали не однаковий час: у Кам'янці-Подільському їх справляли один день, у селах – 3–4 дні і лише подекуди – цілий тиждень¹⁰.

Веснянками у Наддніпрянщині, Поділлі та Волині називали обрядові пісні та ігри, які виконувалися від ранньої весни аж до Зелених свят. У Галичині вони іменувалися гаївками і співалися переважно в час великодніх свят. Однак в окремих районах Поділля, на Холмщині і Підляшші зустрічалися паралельно обидві назви¹¹.

Гаївками, як свідчать Корнелій Кутельмах та Ольга Харчишин, називали також весняно-обрядові пісні Гуцульщини та Опілля¹². Причому Ольга Харчишин звернула увагу на те, що у Звенигороді гаївки не були прив'язані в часі тільки до Великодніх свят. Вони розпочинались із приходом весни і відображали переважно весняне пробудження природи та веселощі молоді з жартами й залицаннями. У цій же місцевості дослідниця зафіксувала назву локального характеру, так звані «озелени» – переспіви, які були тут улюбленими весняними розвагами¹³. Їх виконували у великий піст, що припадає на початок весни, коли пробуджується, озеленюється природа. Гаївки про «озелену» («вожелена», «вужелина», «вожеледа») можна вважати однією з груп жартівливо-залицяльних гаївок, що виконують суто розважальну функцію. Розбіжність у назвах свідчить про знівельований в теперішньому розумінні первісний зміст даного поняття. Але, на думку Ольги Харчишин, «озелену» та її фонологічні варіанти слід розуміти як озеленення природи, як прихід весни¹⁴.

Окрім згаданої назви, на Звенигородщині гаївки ще називали «бавитись голубки». «Голубкою» традиційно розпочинали і завершували забави, виконували її неодноразово впродовж вечора. Вибір пари під час цієї гаївки чи її подібних («Сиві пташки», «Вінку ружовий») розцінювалося як привселюдне виявлення взаємосимпатій між хлопцями і дівчатами, як можлива прелюдія до подальших любовних взаємин цієї пари¹⁵.

⁸ Свидницький А. Великдень у подолян // А. Свидницький. Твори. – Київ, 1958. – С. 442.

⁹ Поділля: Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1994. – С. 375.

¹⁰ Шейковський К. Быт подолян. – Киев, 1860. – Т. 1. – Вып. 1. – С.9.

¹¹ Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року / Упоряд., передм. і прим. О. І. Дея. Нотний матеріал упоряд. А. І. Гуменюк. Відп. ред. М. Т. Рильський. – Київ, 1963. – С. 15.

¹² Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987. – С. 296–297.; Харчишин О. Архаїчні елементи в гаївковій традиції Підльвівського Звенигорода // Народознавчі зошити. – 1995. – № 6. – С. 348 – 349.

¹³ Там само. – С. 347 – 351.

¹⁴ Харчишин О. Архаїчні елементи в гаївковій традиції Підльвівського Звенигорода // Народознавчі зошити. – 1995. – № 6. – С. 349.

¹⁵ Харчишин О. Архаїчні елементи в гаївковій традиції Підльвівського Звенигорода // Народознавчі зошити. –

Зі слів звенигородських інформаторів довідуємося, що більш відважні, переважно старші парубки під час «голубки» не соромлячись цілували свою обраницю. Такий спосіб залицяння сприймався середовищем цілком позитивно¹⁶.

Питання номінації пісень весняного циклу не обійшов у своїй фундаментальній праці і Степан Килимник. Подаючи подвійну назву – веснянки-гаївки, автор зауважив, що «найзрозуміліша назва для більшості території України – це веснянка. Але крім цієї, є ще чимало інших назв, зокрема в Галичині, де весняні пісні номінують «гаївками»¹⁷.

Номінацію «гаївка» зафіксовано й на Лемківщині. У Великодню неділю, як свідчить Іван Красовський та Йосип Вархол, після споживання свяченого молодь сходилася за селом або біля церкви, влаштовуючи хороводи з гаївками¹⁸. Їх побутування більшою мірою зафіксоване на Південній Лемківщині («гикання», «качки», «гоядюндя»), і в меншій – у галицькій її частині¹⁹.

Олена Чебанюк, охоплюючи у своїх дослідженнях над весняно-календарною обрядовістю дуже широкий ареал поширення весняних пісень, зауважує, що від ранньої весни аж до Зелених свят на території центральної України співали веснянки; на великодні свята в західних областях України виконували гаївки; на Поліссі ці пісні називали маївками, магівками; в окремих місцевостях весняні пісні мають видовою назвою назви улюбленої гри – «володар», «перепілка», «жук»²⁰.

Аналогічні назви весняних пісень подає Віктор Давидюк. На Поліссі, за його спостереженням, на означення весняної календарної поезії вживаються і назви, не дуже відомі навіть науковому загалу. Серед них – «поколі», «подолянки», «рогулейки», «вородайки», «витягушки», «бабоньки», «олендарки», «царівни». Народні виконавці цих пісень на Поліссі підтверджують, що веснянка, гаївка, поколя, маївка, рогулейка – не одне й те ж. Подолянки й веснянки виконували роль закличок весни, гаївки й маївки співалися в період між Великоднем і Зеленими святами²¹. Ближче до Великодня дорослі дівчата, ті, котрі були на виданні, виходили на вулицю і співали пісні протяжного характеру. За манеру виконання їх називали «витяжними», а в деяких місцевостях Західного Полісся – «витягушками». «Володарки» («вородарки», «бородавки», «олендарки», «городарки», «кукударки») – це ігрові пісні, які дівчата й хлопці виконували до або після Великодня. Ті веснянки, які водять по колу, західнополіські старожили

1995. – № 6. – С. 351.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні (У 3 кн., бт.). – Факс. вид. – Київ, 1994. – Кн. I. – Т. 1 – 2. – 400 с.; Кн. II. – Т. 3–4. – С. 167.

¹⁸ Красовський І., Вархол Й. Календарна обрядовість // Лемківщина: історико-етнографічне дослідження. У 2 т. – Львів, 2002. – Т. 2. Духовна культура. – Львів, 2002. – С. 117 – 118.

¹⁹ Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України: Нариси й статті. – Львів, 2002 – С. 180.

²⁰ Календарно-обрядові пісні / Упоряд, передм., приміт. О. Ю Чебанюк. – Київ, 1987. – С. 7.

²¹ Поліська дома: фольклорно-діалектологічний збірник / Упор. В. Давидюк і Г. Аркушин. – Вип. 1. – Луцьк, 1991. – С. 19.

називають «поколями»²². На малому Поліссі, тобто на теренах Сокальщини та Бродівщини, подолянками називають усі веснянки, що виконуються ранньою весною²³. Окремий інтерес мають деякі зауваги Віктора Давидюка стосовно рогульок – пісень, що останнім часом виконувалися від пізньої весни аж до Петрівки²⁴.

На Поліссі велика кількість весняних пісень присвячена закликанню, зустрічі і возвеличенню весни. Спільна назва «веснянки» має і місцеві різновиди: «веснушки», «веснові пісні», «гулянки» – у східній частині регіону; «рогульки» («рогулейки», «рогулики»), «бородавки», «постові пісні» – у західній та центральній. У с. Хотино Олевського району на Житомирщині спів весняних пісень з вогнищами називався «палити весну». У центральній та східній частині Полісся поширеним був спеціальний різновид весняних пісень – хороводні веснянки²⁵.

На Лівобережному Поліссі пісні, якими раніше закликали весну, називають – «гуканками». В залежності від місцевих традицій вони мають назви «гукати вясну», «весняні гуканки», «лісові гуканки», «в лесе вясну гукати»²⁶.

На Рівненському Поліссі «веснянки спевали як починав розтавати сніг і на реци не було льоду»²⁷. «Гаївки» та «маївки» виконували між Великоднем та Зеленими святами. У деяких населених пунктах цього регіону побутували весняні пісні з іншими назвами: «поколі», «подолянки», «рогулейки». За спостереженням Раїси Тишкевич, кожна пісня весняно-календарного циклу, в залежності від назви, виконувала певну магічну функцію²⁸.

За Тетяною Агапкіною, термін веснянка відомий на території східної і центральної України та на Поліссі, на заході України йому частково відповідають багаточисельні найменування на кшталт «огулки», «гаїлки», «гаївки», «ягілки», «ягівки», «рогульки» та ін. На більшій частині України «веснянки» починали співати на Великодень (переважно на другий день) і закінчували на Вознесіння або Купала. На Поділлі період виконання цих пісень обмежувався лише великоднім тижнем: в Карпатах «гаївки» і подібні хороводні пісні з іграми виконувалися упродовж трьох пасхальних днів. У східній частині України, східному Поліссі веснянки починали співати на Стрітіння (але, зазвичай, неголосно), основним числом початку циклу було Благовіщення. На території Лівобережжя (Чернігівська, Полтавська, Харківська області) веснянки починали виконувати на Масляну. Потім, з початком Великого посту переривали свій спів і продовжували співати їх до

²² Поліська дома. – Вип.2: Весна / Зібрав, упорядкував і прокоментував Віктор Давидюк. Нотація Ірини Федун. – Рівне, 2003. – С. 44, 125, 129–135.

²³ Там само. – С. 72.

²⁴ Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. – Луцьк, 1997. – С. 129.

²⁵ Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України: Нариси й статті. – Львів, 2002 – С. 220.

²⁶ Білосветкова І. Особливості жанрового складу пісенного фольклору українського Лівобережного Полісся // Народна творчість та етнографія. – 1988. – № 1. – С. 53.

²⁷ Архів Інституту культурної антропології (надалі ІКА). Ф.3. – Од. зб. 34. – Арк. 22.

²⁸ Тишкевич Р. Весняні звичаї та обряди поліщуків // Волинь незабута. Тези VI регіональної науково-практичної конференції „Нові краєзнавчі дослідження у контексті національного відродження України”. – Рівне, 1995. – С. 69 – 72.

початку Страстного і протягом всього великоднього тижня²⁹.

На території Холмщини і Підляшшя, весняну обрядовість якої досліджувала Єлизавета Рижик, найбільш поширеним для означення весняних пісень є термін «веснянка», рідше вживається «великодня пісня». У деяких селах цього регіону всі веснянки й великодні пісні називали «зельманами». На південному Підляшші перед самим Великоднем та під час свята співали пісні, які називалися «володарками», що дуже поширено і на південно-західній Київщині. На півночі Підляшшя пісні, які співали від Великодня до Провід, називали «рогульками», «гульками», «огульками». Пісні, які виконували після Проводів, називали «веснянками». На північному Підляшші деякі весняні пісні ще й досі називають «садонькі». Їх співали, коли починали цвісти сади³⁰.

Станіслав Двораковський зазначає, що в руських селах з околиці Більська-Підляського і Гайнівки від другого дня Великодніх свят до Проводів співали «весієнніє пієсні» або «огульні»³¹.

Микола Гайдук, досліджуючи український пісенний фольклор Підляшшя, поділяє весняні пісні на великодні, юрїївські, микольські, троїцькі. При цьому зазначає, що великодні та юрїївські – поширені на півночі регіону по р. Нарві, а микольські і троїцькі – на всій території Білостоцького воєводства. Характерно, що в південній частині Підляшшя весняні пісні в околицях Славатич називають володарками, постяними, та великодніми пієнями; в с. Докудові – жалїмонами, а в с. Красівці – кропом³².

На означення весняних пісень у західній та північно-західній частині Буковини вживається переважно термін «гаївка», а в центральній та південно-східній – «веснянка» або «великодня співанка».

Щодо усталеної місцевої назви, то безпосередні носії й виконавці цього пісенного жанру термін «гаївка» в побуті вживають мало. Наприклад, у селах Заставнівського району побутує назва «перепелоньки, у Брідку гаївкові пісні називають «воротальчиками», «вородаями», «уродаями», в Звенячній, Кострижівці – «подоляночки»³³.

Корнило Ластівка у статті «Північнобуковинські гаївки» зазначив: «Загальної назви для них тут майже нема. Подекуди звать їх «гаївками», ба навіть «веснівками». Найчастіше звать їх «дощечкою» з загальноновживаної гри. У с. Горошківцях існує для них назва «долина». «Йти на долину» означає те саме, що співати великодніми святками гаївки. В інших околицях вживають назви «грати Зельмана», «Жучка», «Воротарчика», «Огірочків» і т. п. Деколи описують «криве колесо»³⁴.

²⁹ Славянские древности. Этнолингвистический словарь: В 5 т. / Под ред. Н. И. Толстого. – Москва, 1995. – Т. 1. А – Г. – С. 353–354.

³⁰ Рижик Є. Календарні обряди українців Холмщини і Підляшшя // Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1997. – С. 260.

³¹ Двораковський С. Поминальні дні на північному Підляшші // Берегиня, 2000. – Число 1. – С. С. 49.

³² Головатюк В. Український пісенний фольклор Підляшшя // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 4. – С. 93.

³³ Костик В. Весняно-обрядовий фольклор Буковини // Дисертація канд. філол. наук. – Львів, 2001. – С. 58.

³⁴ Ластівка К. Північнобуковинські гаївки // Наша культура. – 1936. – № 7 (16). – С. 506.

За спостереженням Василя Костика, у с. Юрківцях та Чунькові Заставнівського району ці пісні називають «дощечки», а в м. Заставні існує навіть певна послідовність їх виконання, коли на початку співалася «Вербова дощечка», яку ще називали тут «Перша дощечка», а потім співалися всі інші весняні твори. Тобто «Перша дощечка» як титульна назва пісні посідає основне місце в цьому локальному циклі і виконує сигнальну функцію до подальших хороводів³⁵. В окремих селах Буковини широко побутують пісні – «перепелоньки», хоча інколи, як зауважив Василь Костик, цю пташку замінює етнокультурна традиція на «зозульку»³⁶.

Крім вищезгаданих, окрему групу на Буковині становлять постові та воскресні пісні. Якщо останні виконувалися у день світлого Христового Воскресіння та через сорок днів після нього, то постові – впродовж посту до Великодня. Інколи у їх виконанні простежується певна послідовність³⁷.

Корнелій Кутельмах згадує, що у західній частині Бойківщини існував звичай на весняне свято «кликати вородай», або «вородайчик» на Буковині³⁸.

З обрядової пісенності весняного циклу на Бойківщині зафіксовано побутування гаївок, поєднаних з відповідними іграми молоді. Веснянки мало поширені. Ареал їх побутування сягає Самбірщини, спорадично – верхів'я ріки Уж та в долині ріки Тересви³⁹.

За Олексою Воропаєм, у Наддніпрянській Україні весняні обрядові пісні називали веснянками, у Галичині – «гаївками», «ягівками», «гагілками». Веснянки співаються від Благовіщення аж до Зелених свят або доки не вийдуть у поле полоти просо. Гаївки в Західній Україні «грають» тільки на Великодньому тижні⁴⁰.

У архіві Інституту культурної антропології, де зібрані матеріали з Полісся, Волині, Поділля, Наддніпрянщини, Закарпаття, Галичини, Лівобережжя, достатньо фактів, аби зробити висновок, що для означення весняних пісень кожного з етнорегіонів України вживалися різні терміни.

На Поділлі, крім уже згаданих, досить великого поширення набули такі локальні назви як «веснянки», «маївки», «подолянки», «великодні пісні», «гагілки», «рогульки». Виконання цих весняних пісень було приурочене до певної дати. На Західному Поділлі «веснянки починали співати у великий піст»⁴¹, а подекуди – на Великдень⁴². Гаївки та гагілки виконувалися тільки в часі Великодніх свят, а маївки «співали в маю»⁴³. Але деякі інформатори повідомляють: «*Весняні співання у нашій місцевості називалися гаївками.*

³⁵ Бойківщина: історико-етнографічне дослідження / Ю. Г. Гошко, П. М. Жолтовський, К. І. Матейко та ін. – Київ, 1983. – С. 58.

³⁶ Костик В. Весняно-обрядовий фольклор Буковини // Автореферат канд. філол.наук. – Львів, 2001. – С. 12.

³⁷ Там само. – 167 с.

³⁸ Кутельмах К. Прадавня основа в календарній обрядовості українців Карпат // Народознавчі зошити. – 1995. – № 4. – С. 208.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Київ, 1993. – С. 207.

⁴¹ Архів ІКА. – Ф.3-А. – Од. зб. 27. – Арк. 21.

⁴² Там само. – Ф.3. – Од. зб. 48. – Арк. 7.

⁴³ Там само. – Ф.3-А. – Од. зб. 27. – Арк. 21.

Але ті пісні, що співали після Великодня, називали веснянками»⁴⁴.

На Вінницькому Поділлі з березня діти починали співати веснянки й подолянки⁴⁵, а маївки виконували в маї, коли заготовляли зелень на Трійцю⁴⁶.

«Рогульки» співали в кінці весни⁴⁷, «гаївки» – на Великодньому тижні⁴⁸. У цьому ж регіоні зафіксовано назву – «великодні пісні». Їх співали, вигравали хлопці і дівчата весною, перед Великоднем, коли було уже тепло⁴⁹.

У регіоні Хмельниччини веснянки починали співати вже на другий день після Великодня⁵⁰.

На Прикарпатті гаївки та веснянки виконували на Великдень⁵¹, а маївки починали співати у травні⁵².

На Черкащині весняні пісні називали «маївками», «подолянками», а інколи й «веснянками». Їх починали співати перед Великоднем⁵³.

Опілля представлене у фольклорних записах такими назвами весняних пісень, як: «гаївки», «гагілки», «подолянки», «постові пісні», «рогулейки». За свідченнями респондентів, кожен із цих термінів мав свої календарні рамки. Першу веснянку *«починали співати на Стрітення. Співали ті пісні з марця (березня) десь ще навіть як починався піст Великодній»⁵⁴*. У деяких селах Кам'яно-Бузького, Сокальського, Стрийського районів веснянки починали співати на Великдень, а у с. Стоянові Радехівського району їх *«починали на Провідну неділю»⁵⁵*. Гаївки (ягівки), як правило, виконували на Великдень, маївки – після Пасхальних свят⁵⁶, з першого травня і до кінця місяця щонеділі по гаях⁵⁷; постові пісні співали у перші дні Великого посту⁵⁸, а рогулейки – в кінці весни на початку літа. Ними проводжали весну⁵⁹.

У деяких районах Львівщини зафіксовано поодинокі локальні назви для означення весняно-обрядових пісень: «гиляночки» (с. Андріївка, Радехівський район); «зучки» (с. Сулятичі, Жидачівський район). У с. Карів Сокальського району гаївки називалися «голубками», а у Артасеві Жовківського району, Кам'яноброді та Мужилівчач Яворівського району, острові Сокальського району гаївками називали усі весняні календарно-обрядові пісні.

На території етнічної Волині пісні, які співали з приходом весни, називали веснянками. Деякі старожили у своїй диференціації опираються на

⁴⁴ Архів ІКА. – Ф.3-Б. – Од. зб. 2. – Арк. 4 – 5.

⁴⁵ Архів ІКА. – Ф.3. – Од. зб. 46. – Арк. 3.

⁴⁶ Архів ІКА. – Ф.3-А. – Од. зб. 32. – Арк. 22.

⁴⁷ Костик В. Весняно-обрядовий фольклор Буковини // Автореферат канд. філол.наук. – Львів, 2001. – 19 с.

⁴⁸ Архів ІКА. – Ф.3-Б. – Од. зб. 7. – Арк. 38.

⁴⁹ Архів ІКА. – Ф.3-А. – Од. зб. 28. – Арк. 8.

⁵⁰ Архів ІКА. – Ф.3-Б. – Од. зб. 3. – Арк. 8.

⁵¹ Архів ІКА. – Ф.3-А. – Од. зб. 28. – Арк. 8.

⁵² Архів ІКА. – Ф.3. – Од. зб. 47. – Арк. 5.

⁵³ Архів ІКА. – Ф.3-А. – Од. зб. 16. – Арк. 21.

⁵⁴ Архів ІКА. – Ф.3. – Од. зб. 32. – Арк. 30.

⁵⁵ Архів ІКА. – Ф.3. – Од. зб. 21. – Арк. 15.

⁵⁶ Архів ІКА. – Ф.3-Б. – Од. зб. 6. – Арк. 2.

⁵⁷ Архів ІКА. – Ф.3-А. – Од. зб. 4. – Арк. 29.

⁵⁸ Архів ІКА. – Ф.2-Б. – Од. зб. 25. – Арк. 3.

⁵⁹ Архів ІКА. – Ф.3. – Од. зб. 3. – Арк. 25.

фенологічні критерії. Веснянки, на їх думку, можна співати, коли прилетить жайворонок (с. Маньків, Локачинського району та с. Гряди Іваничівського району), або з'являться перші проталини і можна вийти на вулицю босому (с. Мирне Горохівського району); *«як починає розвиватися листя, бруньки зелені і починає трава зеленіти. Вже тоді в повний ход іде веснянка»* (с. Чаруків Луцького району) або *«як шука хвустом льод розіб'є»* (с. Вугрів Горохівського району). Більшість інформаторів згадує, що пісні, які співали після Великодня у лісі чи гаю на Зелені свята, коли ламали гілки, щоб маїти хату, називалися «маївками». Гаївки ж виконували, коли зазеленіє гай або на Великдень, а у піст перед Паскою співали «постові пісні». «Рогулики» починали співати після того, як освячать у церкві вербу. «Бабоньки» *«зачинали співати, як починався піст, за сім ниділь ду Паски»*⁶⁰.

У с. Стрільчі на Горохівщині весняні пісні *«починали співати в середохресну неділю, на третій тиждень посту, коли батюшка в церкву хреста вносив. Називали їх васильки»*⁶¹. Аналогічну назву Пилип Шайда зафіксував у с. Горинка на Крем'яниччині⁶².

Часто для означення весняних пісень на Волині вживають локальні назви: «бабоньки», «обабоньки», «подолянки», «великодні пісні», «кутулянки», «олендарки», «поколі». У с. Уланівка Володимир-Волинського району усі пісні весняного циклу називали маївками, а у Пустомитах Горохівського їх іменували тільки веснянками.

На території Західного Полісся найуживанішою на означення весняних пісень є назва «веснянки». Початок виконання їх припадає на різні дати. Але найчастіше все-таки їх починали співати тоді, коли земля на пагорбах звільнялась від снігу. За сучасними фольклорними записами можна встановити, що період виконання веснянок був різний. Одні виконувалися на початку весни, другі – в період буйноросту, треті – у перехідний період від весни до літа. З травня аж до Зелених свят співали маївки. Весняні пісні з цією назвою поширені на території Полісся⁶³ та Волині⁶⁴. Що ж до Західного Полісся, то ця назва локалізується лише в окремих населених пунктах Камінь-Каширського, Ковельського, Любомльського, Маневицького, Турійського та Ківерцівського районів. «Маївками» називали ті пісні, які співали, коли зазеленіє май⁶⁵. Головним змістом цих пісень було сприяти пошлюбленню молоді. Назва «гаївка» на території Західного Полісся мало поширена і локалізується в межах Турійського, Ковельського та Ківерцівського районів⁶⁶. Гаївками називали ті пісні, які в різних місцях

⁶⁰ Архів ІКА. – Ф.2. – Од. зб. 9. – Арк.17.

⁶¹ Записано у с. Стрільче Горохівського району від Катерини Приходько 1914 р.н.

⁶² Шайда П. Весна на Крем'яниччині // Фольклористичні зошити. – Вип. 3. – 2000. – С. 88 – 90.

⁶³ Календарно-обрядові пісні / Упоряд, передм., приміт. О. Ю Чебанюк. – Київ, 1987. – С. 7.

⁶⁴ Поліська дома. – Вип.2: Весна / Зібрав, упорядкував і прокоментував Віктор Давидюк. Нотація Ірини Федун. – Рівне, 2003. – С. 82.

⁶⁵ Міндер Т. Гаївки і маївки у фольклорному процесі Західного Полісся: автентика чи запозичення? // Фольклористичні зошити. – Вип. 4. – 2001. – С. 80–81.

⁶⁶ Міндер Т. Гаївки і маївки у фольклорному процесі Західного Полісся: автентика чи запозичення? // Фольклористичні зошити. – Вип. 4. – 2001. – С. 79–80.

співалися в період між Великоднем і Зеленими святами⁶⁷, а точніше – впродовж Великоднього тижня.

На Трійцю виконували веснянки зовсім іншого змісту. Їх на Західному Поліссі називали «рогульками» і співали аж до Петрівки. Основний мотив таких пісень – парування та пошлюблення молоді⁶⁸. У деяких місцевостях цього регіону (Шацький, Старовижівський, Ратнівський, Маневицький, Рожищенський) рогульками називали пісні, які виконувалися другого дня Великодня, як і волочební пісні. Традиційно, під волочebником розуміють дітей, які приходили до родичів та хрещених батьків за подарунком. Зміст волочebних пісень зводився до того, що бабуся обділює сорок онуків і лише сорок першому не вистачає, бо сорок перше – сирітка. Останньому не належить подарунок, він сам має здобувати його у важких походах, які починалися з весняного рівнодення⁶⁹.

На обмеженій території цього краю побутує номінація «бабусі» («бабоньки», «обабоньки»). Це весняні пісні, котрі заспівували, як починався піст, або ж на третій його день. У «бабусях» ідеться про курочку-рябушку, яка знесла сорок пар яєчок – на всіх онучків-волочebників. Забрakло лише одному – найстаршому. А причина в тому, що йому вже час женитися⁷⁰. У с. Пульмо Шацького району всі пісні, які виконувалися весною, називали бабусями. До них належить і «Подоляночка», і «На торзі», і веснянки жартівливого характеру⁷¹.

Зафіксована на Західному Поліссі й одна оригінальна назва – «стастурка». Вона локального характеру, а самі пісні пов'язана з періодом Великого посту. Стастурки – пісні, які не заборонялося співати навіть у дні найсуровішого посту – на «страстному тижні», переважно на релігійну тематику, і жалібні про сирітку, і навіть деякі балади з доволі драматичним, але так само сумним змістом, де неодмінно фігурує тема осиротілих дітей, хоч і цілком дорослих⁷².

Крім вищезгаданих, Західному Поліссю властиві ще й такі найменування: «олєндарки», «розгулейки», «ворода», «вербоньки», «городала», «поколі», «кукударки», «бородавки», «похуди», «витягушки», «ворон», «царівни», «зельманувки». У Нових Червищах Камінь-Каширського району та Лишнівці Маневицького «поколями» називалися усі веснянки⁷³. Їх семантику можна інтерпретувати як звичку, а можливо і потребу наспівувати, ставши колом, або ж у русі, ходячи по колу⁷⁴.

⁶⁷ Поліська дома: фольклорно-діалектологічний збірник / Упор. В. Давидюк і Г. Аркушин. – Вип. 1. – Луцьк, 1991. – С. 19.

⁶⁸ Міндер Т. Номінації веснянок на Західному Поліссі // Фольклористичні зошити. – Вип. 3. – 2000. – С. 78 – 82.

⁶⁹ Там само. – С. 71–86.

⁷⁰ Поліська дома. – Вип.2: Весна / Зібрав, упорядкував і прокоментував Віктор Давидюк. Нотація Ірини Федун. – Рівне, 2003. – С. 114.

⁷¹ Міндер Т. Номінації веснянок на Західному Поліссі // Фольклористичні зошити. – Вип. 3. – 2000. – С. 76–77.

⁷² Поліська дома. – Вип.2: Весна / Зібрав, упорядкував і прокоментував Віктор Давидюк. Нотація Ірини Федун. – Рівне, 2003. – С. 44.

⁷³ Там само. – С. 125.

⁷⁴ Міндер Т. Номінації веснянок на Західному Поліссі // Фольклористичні зошити. – Вип. 3. – 2000. – С. 78.

Дуже часто видова назва може залежати від того, яка веснянка найпопулярніша в тому чи іншому регіоні. Так, наприклад, подолянки – від ігрової веснянки «Подоляночка», царівни або царування від такої ж гри «Царівна», дзельманові пісні від веснянки «Дзельман», володар від назви весняної гри «Воротар».

Отже, в українській фольклористичній науці і в календарній обрядовості населення України на означення весняних пісень немає єдиної назви. Навпаки, ми маємо справу з термінологічною полісемією. З-поміж весняних календарно-обрядових пісень, які побутують на всій території України, краще збереглися і публікувалися веснянки і гаївки. Натомість пісні локального вияву (дзельманувки, вородайки, зозульки, голубки, васильки, подолянки, великодні та постові пісні, стастурки, похуди, жалімони, вирбоньки, бабоньки, олендарки, зучки, царівни, перепілоньки, гуканки та багато інших) менше потрапляли в поле зору збирачів та до наукових видань. Відтак на сьогодні кожне з цих явищ вимагає окремого детального вивчення.

Татьяна ЖАЛКО

НОМИНАЦИИ УКРАИНСКИХ ВЕСЕННИХ КАЛЕНДАРНО- ОБРЯДНЫХ ПЕСЕН: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье автор основное внимание обратил на специфику номинаций украинских весенних календарно-обрядных песен. Для выделения и обобщения как доминантных названий, так и тех, что бытуют только в отдельных местностях, взят региональный аспект.

Ключевые слова: номинация, весенние песни, регион, термин.

Tetyana ZALKO

NOMINATION OF UKRAINIAN SPRING CALENDAR- CEREMONIES SONGS: REGIONAL ASPECT

In the article the author has concentrated the main attention on the question of nomination of spring calendar-ceremonies songs of Ukrainian. On the basis of the work was taken the regional aspect with the aim to underline and summarize as dominating names as those which are current only in some local places.

Key words: nomination, spring songs, region, term.